

Oponentský posudek na bakalářskou práci Lukáše Kollerta „**Absolutní Já a pojem vědění ve filosofii J. G. Fichta**“

Hlavním **cílem** práce je představit J. G. Fichta jako svébytného myslitele, který ve svém raném vědosloví řešil systematické otázky, jež se týkají povahy vědění, vědomí a sebevědomí. Fichtovou motivací údajně bylo objasnit fakt, že jsme si vědomí předmětů, které jsou na našem vědomí nezávislé, tj. jsou rezistentní jak vůči našemu poznání, tak vůči naší praktické aktivitě. Autor tento cíl naplňuje prostřednictvím pečlivé interpretace relevantních textů a rozvíjením systematických úvah, v nichž samostatně nebo v rozhovoru se současnými badateli sleduje implikace Fichtových myšlenek.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. **Úvodní kapitola** představuje dvě interpretační teze a nastiňuje strukturu argumentace. Vlastní jádro práce přitom tvoří 2. a 4. kapitola. Zatímco ve 2. kapitola úvaha postupuje od tematiky předmětného vědomí k problematice sebevědomí a v souvislosti s tím tematizuje pojem absolutního Já, ve 4. kapitola autor postupuje opačně, neboť sleduje způsob, jakým se od pojmu absolutního Já lze dobrat k rozmanitosti obsahů předmětného vědomí. **První tezi práce** lze shrnout těmito slovy: Podmínkou, za níž je možné předmětné vědomí, je specifická forma relace k sobě samému – totiž pre-reflexivní sebevědomí či přesněji řečeno obeznámenost subjektu se sebou samým. V souvislosti s touto tezí je podrobena kritice reflexivní teorie sebevědomí. **Druhá teze práce** říká, že v otázce obsahu a předmětného vztahu vědomí Fichte zastává stanovisko „real-idealismu“.

První teze je doložena ve **2. kapitole**. Autor si zde klade dvě související otázky: (I) Jak je možné předmětné vědomí a jaký je vůbec status předmětnosti? (II) Jak je možné sebevědomí? Za účelem zodpovězení první otázky je pozornost soustředěna na popis struktury předmětného vědomí. Autor kombinuje dva postupy: transcendentální a etymologickou analýzu. Východiskem transcendentální analýzy je fakt vědomí. Analýza má pak za cíl odhalit podmínky, za nichž je tento fakt vůbec možný. Autor poznamenává, že Fichte ve vědosloví z r. 1794 sice nevychází z faktu (předmětného) vědomí, nýbrž z věty identity ($A = A$); nicméně připouští, že lze vyjít i z jiného, běžně přijímaného faktu, kterým by mohlo být právě předmětné vědomí. I když tento postup není v souladu s literou prvního vědosloví, přesto souhlasí s jeho intencí. Fichte totiž zamýšlí objasnit předmětné vědomí a objektivitu jeho obsahů „ze subjektivity jako jejího pramene“ (s. 14). Fichte tak nespatřuje problém s samotným faktu vědomí, nýbrž v jeho povaze a v podmínkách jeho možnosti (s. 15).

V tomto bodě ovšem autor přechází k etymologické analýze, která podle něj napomáhá zodpovědět otázku po struktuře předmětného vědomí. Začíná otázkou, co je předmět či předmětnost. A pokračuje otázkou, co je představa (s. 17). Na základě etymologické analýzy slov „předmět“ a „představa“ autor dochází ke zjištění, že předmět je něčím, co subjekt vědomí „mete“ či klade před sebe, a že představa předmětu je něčím, co si vědomí staví před sebe. Předmět je tedy něčím, co si mohu představit a představa je pak něčím, co může být předmětem vědomí. Jinak řečeno: objekt se stává objektem vědomí, je-li jako takový kladen subjektem vědomí, tj. je-li subjektem představován. Platí přitom, že objekt závisí na objektu (co do svého určení, nikoli co do své existence) a že schopnost subjektu určovat závisí na existenci objektu. Z provedeného rozboru plyne, že předmět lze myslet jen jako něco pro nás. Mluvit o předmětu, jak je sám o sobě, se tudíž jeví jako protimluv.

To, že jsem si vědom předmětu, podle autora znamená nejen to, že něco je pro mě objektem, nýbrž také to, že jsem si vědom jeho před-stavení. Vědomí předmětu je dokonce možné pod podmínkou, že jsem si vědom svého vědomí předmětu. Tudíž (empirické) vědomí je podmíněno (neempirickým) sebevědomím. (s. 18). Tím se dostáváme ke druhé otázce, která se týká povahy sebevědomí. Autor ukazuje, že Fichte diagnostikoval slabiny reflexivní teorie sebevědomí a současně rozvrhnul alternativní pojetí sebevědomí. Autor postupuje tak, že provádí etymologickou analýzu termínu „subjekt“. Na jejím základě dochází ke zjištění, že je za prvé nutné odlišit dva pojmy: subjekt a Já, a za druhé je třeba oba pojmy zahrnout je pod „vyšší“ pojem subjektivna. Subjektivno je chápáno jako činnost nebo aktivita (Thathandlung), nikoli jako trpný substrát představ (s. 21). Etymologickou analýzu pak doplňuje o transcendentální analýzu. Klade si totiž otázku po podmínkách možnosti sebevědomí. Dochází přitom k závěru, že subjekt si je vědom sebe sama pod podmínkou, že učiní „předmětem“ svého vědomí samo vědomí předmětu. Z této formulace je však podle autora patrné, že užíváme předmětné vědomí jako model pro koncipování sebevědomí. Předmětné vědomí se tak jeví jako prvotní, zatímco sebevědomí až druhotný fenomén. Autor v této souvislosti zavádí rozlišení mezi vědomím sebe sama a obeznámeností se sebou samým (s. 25). Tvrdí přitom, že zatímco vědomí sebe sama fakticky spadá vjedno s předmětným vědomím, přestože se jedná o vědomí jiného stupně, bezprostřední obeznámenost se sebou spadá vjedno s intelektuálním názorem. A v návaznosti na toto rozlišení poznamenává: Absolutní Já si není vědomo sebe sama reflexivně. Je však obeznámeno samo se sebou pre-reflexivně.¹ V návaznosti na toto terminologické upřesnění autor sleduje Fichtovu kritiku reflexivní teorie sebevědomí, která byla údajně jeho hlavní motivací, aby své úvahy v prvním vědosloví zahájil pojmem absolutního Já. Fichte identifikoval dva nedostatky reflexivní teorie sebevědomí: bludný kruh a nekonečný regres. Domníval se přitom, že oba nedostatky odstraňuje právě teorie sebevědomí jako pre-reflexivní obeznámenosti se sebou.

Ve **3. kapitole** se autor snaží propojit téma „pre-reflexivního sebevědomí“ s tématem „absolutního Já“. Zabývá se především Fichtovou koncepcí vědosloví a konkrétně motivacemi, která jej vedli k tomu, aby vyšel ze zásady, která vyjadřuje myšlenku absolutního Já. Hlavní motivací pro tematizaci absolutního Já jsou oba zmiňované nedostatky reflexivní teorie sebevědomí. Toto absolutní Já je podle něj „původní subjekt-objekt“, který je „základem, jenž díky své původní identitě [činí – I.L.] možnou jednotu předmětu a v důsledku toho celistvost světa (a naši zkušenost o něm)“ (s. 24). Jinak řečeno, absolutní Já je podmínkou, za níž je možné jak předmětné vědomí, tak reflexivní sebevědomí.

Ve **4. kapitole**, která tvoří bezmála polovinu celé práce, autor detailně sleduje, jak se lze z pojmu absolutního Já, který postrádá jakýkoli obsah, vyložit obsahovou rozmanitost předmětného vědomí (s. 51). V souvislosti s tím provádí analýzu myšlenky „nárazu“, která je spolu s absolutním Já, nutnou podmínkou, za níž je možné předmětné vědomí. Je provedena klasifikace různých pozic, které poněkud rozdílně zodpovídají otázku předmětného vztahu vědomí. Jedná se o dvě základní pozice: realismus a idealismus. Zatímco realismus (bez přívlastku) říká, že Já je určováno skrze Ne-Já, idealismus (bez přívlastku) tvrdí, že Já určuje Ne-Já. Zmíněné pozice mohou mít rozličné přívlastky. Jedná se pak buď o kvalitativní, anebo kvantitativní realismus/idealismus. Autor dochází ve svých analýzách k závěru, že Fichtovu

¹ S tímto rozlišením mizí problém, zda absolutnímu Já lze připsat vědomí či nikoli.

pozici lze charakterizovat jako „real-idealismus“. Jedná se o realismus, neboť Fichte připouští existenci Ne-Já, které se ohlašuje v „nárazu“, který – obrazně řečeno – uvádí do chodu kategoriální aktivitu Já, v níž dochází k formálnímu a obsahovému sebeurčování Já stejně jako určování Ne-Já. Zároveň se jedná o idealismus, neboť Ne-Já je formálně i obsahově určeno skrze Já (s. 105-106). **Závěrečná kapitola** rekapituluje postup práce a dosažené výsledky.

Souhrnně lze říci, že práce svou kvalitou zcela splňuje požadavky, které jsou kladeny na bakalářskou práci. Řekl bych, že svým rozsahem a obsahem má dokonce charakter diplomní magisterské práce. Má jasně formulovaný cíl, který v průběhu práce naplňuje. Má jasnou strukturu, která odpovídá zvolenému tématu. Autor se s přehledem orientuje jak v primární, tak v sekundární (domácí i cizojazyčné) literatuře. V neposlední řadě vykazuje rysy originality a vlastního přínosu.

Přesto zmíním několik drobných **nedostatků** práce. Přestože je napsaná čtivým jazykem a kultivovaným slohem, přesto působí rušivě několik věcí:

- (1) Nadměrné užívání cizích slov. Namátkou uvádím několik příkladů: flagrantní, frapantní, kruciální, presumptivní, prejudikovat, transgrese, eklatantně, avizovat, interesantní, autochtonní, disperzní, deficiencie, koincidence, redundantní, validní, fokus, fundace, rudimentární, demarkovat, bazální, ... Zdá se mi, že užívání těchto slov zbytečné v případě, že existují přiléhavé české ekvivalenty. Naopak jindy působí rušivě hovorový jazyk (např. užití slov „legrační“ nebo „renonc“).
- (2) Autor se někdy vyžívá v neobvyklých obratech a frázích. Uvádí namátkou: „Do čela knihy posazené absolutní Já ...“ (s. 22); „V předcházejících odstavcích byly vykonány přípravné pohyby pro další rozvoj práce předznačením dvou základních rámců, v nichž bude absolutní Já klíčem k odemykání s nimi spjatých problémů.“ (s. 24); „vedení hranice mezi „mnou“ a „nemnou“.“ (s. 25); „Interesantní puklinu v subjektivnu samotném ...“ (s. 32); „Bez předchůdné sebeobeznámenosti znamená vysílání jako záhybů intendovaných paprsků vědomí střely, jež jsou vypáleny na slepo.“ (s. 32). Atd.
- (3) Mám určité pochybnosti ohledně plodnosti etymologických analýz. K nim má autor zjevně sklon (viz „se-tkávání se se světem“, „před-mět“, „před-stava“, „sub-iectum“). Není mi příliš jasné, jak napomáhá tento druh analýzy (který je třeba odlišit od pojmové analýzy) při formulování problematiky nebo při jejím řešení. Jak může např. etymologická analýza, podle níž „před-mět“ je „něčím, co je meteno před“, objasnit povahu předmětnosti? Jak může analýza, podle níž „před-stava“ je „něčím, co je stavěno před“, objasnit povahu představivosti? Jak může analýza, že subjekt je „něčím, co leží pod“ objasnit povahu subjektu? Přijde mi, že se tak pouze vysvětluje nejasné nejasným: pojem kladení se vykládá pojmem metení atd. Z kontextu práce lze sice později vyrozumět, že se jedná o „konstituci“ předmětnosti (s. 18). Jak přesně k této konstituci dochází? Jak ji máme konkrétně chápat? Autor říká, že afekce je sice nutnou, nikoli však postačí podmínkou konstituce předmětnosti. Je k tomu rovněž zapotřebí „práce subjektivna“ spočívající – kantovsky řečeno – v syntéze rozmanitosti, k níž dochází v „jednotě vědomí“. Považuji za plodnější objasnit obě podmínky hned zkraje pojmově a v kontextu Fichtova vědosloví (vždyť se jedná o problematiku, k níž se autor musí vrátit ve 4. kapitole).

Na závěr zmíním jeden **problém**, k němuž by se autor práce mohl vyjádřit v průběhu obhajoby. Autor souhlasí s některými současnými badateli (např. M. Frankem), že problémům, do nichž se zaplétá reflexivní teorie sebevědomí, se vyhneme, pokud rozvineme teorii, v níž se hovoří o bezprostřední obeznámenosti se sebou. Například Manfred Frank píše, že sebevědomí je „bezprostřední [...] obeznámenost subjektu se sebou samým“.² Dá se mi, že rozlišení vědomí sebe sama, které je reflexivní, a obeznámenosti se sebou, které je pre-reflexivní problémy neřeší. Lze se totiž nadále ptát: S čím je subjekt obeznámen? Odpovíme-li, že je obeznámen se *sebou samým*, pak vyvstávají strukturně shodné problémy jako v případě reflexivní teorie sebevědomí (bludný kruh a nekonečný regres). Tato námitka postihuje Frankovo i Kollertovo pojetí. Je samozřejmě otázkou, zda postihuje Fichtovu koncepci. Bylo by proto zapotřebí objasnit, jak máme přesně tuto obeznámenost chápat. Vystačit si poukazem k intelektuálnímu názoru, aniž je vysvětleno, jak Fichte chápe intelektuální názor, po mém soudu snižuje přesvědčivost argumentace.³ Moje **otázka** proto zní: Jak Fichte pojímá intelektuální názor? A lze jeho pojetí uchránit před námitkou bludného kruhu a nekonečného regresu?

Uvedené námitky nijak nesnižují vysokou úroveň předkládané bakalářské práce Lukáše Kollerta. Proto ji doporučuji k obhajobě a navrhuji, aby byla ohodnocena jako **výborná**.

V Praze, 4.9.2012

Ivan Landa

² Frank, M., *Selbstbewusstsein und Selbsterkenntnis. Essays zur analytischen Philosophie der Subjektivität*, Stuttgart 1991, str. 7.

³ Autor pouze odkazuje na klasickou práci o intelektuálním názoru z pera Jürgena Stolzenberga, aniž by na základě této práce podal alespoň stručný nástin tohoto centrálního Fichtova pojmu.